

A kreatív környezet

A test környezete még a legelvontabb elmékre is hatással van. Senki sincs védve a külvilág érzékeinkre ható benyomásaival szemben. A kreatív egyének látszólag képesek figyelmen kívül hagyni a környezetüket, és boldogan dolgoznak a leghangolóbb körülmények között is: Michelangelo a Sixtus-kápolna mennyezete alatt állványzatán kicsavarodva, a Curie-k szegényes párizsi laboratóriumukban fagyoskodva, megszámlálhatatlanul sok költő pedig lepusztult albérletében írogatva. A valóságban azonban a kreatív egyének élete keretétől szolgáló téri és idői kontextus gyakran észrevehetetlen következményekkel jár. A megfelelő mili több szempontból is fontos. Az újdonság létrehozását ugyanúgy befolyásolhatja, mint annak elfogadását; következésképp nem meglepő, hogy kreatív egyének azokra a helyekre igyekeznek, ahol fontos dolgok történnek, ahol sikeresek lehetnek. Művészek, költők, diákok és tudósok időtlen idő óta azzal a céllal keresnek fel gyönyörű természeti helyeket, hogy ihletet nyerjenek a fenséges csúcsoktól és a háborgó tengertől. A végső elszámolásakor azonban az fogja megkülönböztetni a kreatív egyént a többitől, hogy függetlenül attól, hogy fényes vagy nyomorúságos feltételek közé kerülnek, környezetük számára képesek olyan személyes mintázatot nyújtani, amely tükrözi gondolataik és cselekvési szokásaik ritmusát. Ebben a maguk kreálta környezetben megfelelkezhetnek a világ minden más dolgáról, és múzsájuk szavának követésére koncentrálhatnak.

Jó helyen lenni

Az oktatás és a kereskedelem fontos központjai mindig mágnesként vonzották az ambíciózus egyéneket, akik nyomot akartak hagyni a kultúrában. A középkortól kezdve a mesteremberek keresztülutaztak egész Európán, hogy katedrálistokat, palotákat építtessenek, egyike: másszor egy másik város gazdagságának vonzásában. Miankor korábban mesterek a Német Lovagrendnek építettek erődöt Lengyelországban; velencei építésszek és festők Oroszországba utaztak a cári udvar díszítésére. Még Leonardo, a kreativitás eszményképe is egy mesterrel dolgozott a másik után, attól függően, hogy éppen herceg, papa vagy király tudta álmait a legjobban finanszírozni.

Három alapvető okból is fontos az, hogy hol élünk: Először is olyan helyzetben kell lennünk, hogy hozzáférhessünk ahhoz a területhez, amelyben dolgozni szeretnénk. Az információ térben nem egyenletesen oszlik meg, hanem bizonyos földrajzi csomópontokba sűrűsödik. Korábban, amikor az információáramlás lassabb volt, ha valaki a fizika bizonyos ágait akarta tanulni, Göttingenbe ment, a fizika más ágai, esetenként Cambridge-be vagy Heidelbergbe. Egy feltörekvő ember számára, még az elektronikus információcsere mai káprázatos technikával mellett is, valószínűleg New York a legjobb hely, hogy elhelyezkedjen, mert történelmileg a világban, vagy hogy a többi emberrel milyen új stílusirányzatokat tart fontosnak. De nem New York a legjobb hely, ha oceanografiát, közgazdaságtant vagy csillagászatot akar valaki tanulni. Iowában lehet, a legjobban kreatív írást vagy rézkarckészítést tanulni, a neurális halokról pedig Pittsburgh-ben tanulhat olyat az ember, amit sehol máshol.

A mintánkban szereplő gyakran költöztek olyan helyekre, ahol rendelkezésükre állt a számukra fontos információ: Subrahmanyam Chandrasekhar Indiából Cambridge-be hajózott, hogy fizikát tanuljon; Freeman Dyson csatlakozott Richard Feynmanhoz a CERN-nél; Nina Holton Rómába ment bronzöntési technikákat tanulni. Eloffordul, hogy nem az egyén választja meg a helyet tudása terjesztéséhez: A helytelen tanulási lehetőségek fel az egyén érdeklődését, aki ezt követően merül el a tartományban. Brenda Milner épp Montrealban volt, amikor D. O. Hebb neurofiziológus tanítani kezdett a McGill Egyetemen. Hebb szemlélte, hogy olyan nagy hatással voltak rá és férjére, hogy mindketten kutatásirányt váltottak, és Milner a terület egyik úttörője lett. Margaret Butler az Ar-

gonne National Laboratoriesnél dolgozott, amikor biokémiai kutatásokban elször alkalmaztak számítógépeket, és a tartomány iránti életre szóló érdeklődése azzal a lehetőséggel indult, hogy a területen úttörő munkát végezhetett. Rosalyn Yalow azért kezdett érdeklődni a nukleáris medicina iránt, mert a területen dolgozott, ahol az ilyen vizsgálatokhoz szükséges eszközök rendelkezésre álltak. Természetesen nem arról van szó, hogy a tudomány egy helyen tárolják; inkább arról, hogy egy intézmény, egy helyi tradíció vagy egy konkrét személy birtokában van, aki történetesen azon a helyen él. A bronzöntés elsajátításában segíthet, ha látjuk, hogyan megvették ezt a régi itáliai mesterek, ha pedig valaki Hebbt akar pszichológiát tanulni, akkor csak Montrealba kellett mennie.

Másodszor, a hely azért is járulhat hozzá a kreativitáshoz, mert az új dolgok nem egyenletesen oszlanak meg. Bizonyos környezetben sokkal szorosabb az interakció, és ezek több izgalmat, nagyobb gondolatipertingenciát biztosítanak; ennélfogva a konvencióktól eleve elszakadni kész személyt arra késztetik, hogy még szívesebben kísérletezzen új dolgokkal, mint akkor, ha egy konzervatívabb, inkább elnyomó közegben maradt volna. A múlt század végén Párizs a világ minden tájáról odavonzotta a fiatalokat, akik olyan mámorító légkörben éltek, amelyben egymást váltották az új gondolatok, az új kifejezési formák és az új életmódok ennek révén aztán további újítások születtek. Az író Richard Stern fontosnak tartja, mennyire függhet egy ember vérszive az ilyen sokféleségtől:

Fiatal koromban, mikor Hemingwayt, Fitzgeraldot és a többieket olvastam azután, amikor "őrárgtam" hogy külföldre mehessek. És amikor eljutottam oda: rendkívül izgalmas élmény volt, hogy új emberré válhattam, elszakítva mindent, ami addig megkötött. Felfigyeltem mindenre, ami más volt. Nagyon fontos volt felfedezni a különbségeket. Fontosak voltak a nyelvek, még úgy is: hogynem 19 évesen voltam jó belső. Mindent másképp mondtak, másképp fejeztek ki. Nekem ez rendkívül izgalmas volt. Amikor elször külföldre mentem: huszonéves voltam, naplót kezdtem vezetni, amit máig vezetek. Leginkább azért irtam, hogy ne buggyanjak meg - mert annyi benyomás ért. Ha le tudom írni, nem kell aggódnom miatta. Szóval bizonyos szempontból ezért is volt fontos, hogy voltam külföldön.

Egy elméleti fizikus, mint például Freeman Dyson számára nélkülözhetetlen a környezet szobákban dolgozó munkatársaitól érkező stimuláció. A tudomány még a természetnél is közösségibb dolog, amennyiben

az információ sokkal gyorsabban gyarapodik azokban a "csomópontokban", ahol egy-egy ember gondolatai sok más ember gondolataiból építkeznek. És persze vannak helyek, amelyek gátolják az új dolgok létrehozását. Egyesek szerint az egyetemek túlzottan elkötelezettek elsőslegesen funkcióik mellett - ami a tudás megszerzése - ahhoz, hogy igazán jók legyenek a kreativitás stimulálásában. Anthony Hecht itt a költői perspektívájából kommentálja ennek a hozzáállásnak az előnyeit és hátrányait, mondanivalója mindazonáltal más tartományokra is érvényes:

A mai költők közül sokan gondolják, hogy felsőoktatási intézményekben tanító pályatársaik idovel teljesen kiszáradnak, fantáziátlanok válnak, elvesztik minden kezdeményező készségüket, és így tovább. Szerintem ez nem igaz. Nincs semmi baj a felsőiskolákkal, önmagukban semlegesek, és csak annak korlátozzák a képzeletét, aki hagyja. Olyan helyek, ahol egy bizonyos fajta munkát végez, és bizonyos fajta emberekkel él együtt. Azok az emberek, akikkel együtt él, összességében véve nagyon is jók. Érdekesek, nyughatalatlanok, tele vannak képzelgéréssel, érzékenyek, életvidámok, ellentmondásosak, szóval teljesen rendben vannak. Másként lenne ez például az üzleti világban, ahol mindenki kezét-lábát törné, hogy igazodjon az elvárásokhoz.

Végül, a területhez való hozzáférés térben nem egyenletesen oszlik el. Az új ötletek megvalósítását megkönnyítik az intézmények nem szükségképpen azok, amelyek az információ birtokában vannak, vagy amelyek a legstimulálóbbak. Gyakran fordul elő, hogy egy bizonyos hely hirtelen pénzhez jut, és a máskülönbösen meddőkörnyezetben lévő kutatókat vagy tudósokat vonz magához, és a hely, legalábbis egy időre, a terület egyik központjává válik. Amikor az 1980-as években William R. Harpernek sikerült meggyőznie az olajmezőiről dús gazdaggá vált John D. Rockefellert, hogy váljon meg néhány millió dollárjától, hogy a Chicagótól délre fekvő kukoricamezőkön beindítsa egy egyetemet, szinte azonnal számos vezető kutatót csábított el északnyugatról, akik tömegesen vándoroltak a pusztaságba, és nagyszabású tudományos és kutatóközpontot hoztak létre. Nyolc évvel később ugyanez a jelenség ismétlődött meg még nyugatabbra, amikor az olajbevételek a Texasi Egyetem számára lehetővé tették, hogy az intellektuális vezetői generációját vonzzák Ausztinba. Az olaj csak az egyik lehetséges pénzügyi forrás, amely beindíthatja egy akadémiai terület mozgását. Miután a hírességek letelepedtek egy bizonyos helyen, a hasonló érdeklődés fiatalok nehezen tudnak

ellenállni vonzerejüknek. George Stigler, annak a közgazdasági szaknak a tagja, amely a legtöbb Nobel-díjat mondhatja magáénak a világon, rávilágít néhány okra:

Az intellektuális atmoszféra, amelyben létezel, nagyon meghatározza, hogy miként dolgozol. És a közgazdaságtanban Chicago nagyon férfias, agresszív és a politika iránt érdeklődő környezet volt, tele követelményekkel. Csupa jó képességű kolléga vesz körül, akik bármikor szívesen zavarba hoznak egy kicsit, ha valami hülyeséget követsz el, vagy ha valamit rosszul csinálsz, de az ígéretes dolgokban nagyon szívesen segítenek is, szóval ez egy rendkívül segítőkész környezet.

John Bardeen karrierje tipikus. A Princetonra járt doktori iskolába, ahol egy kiemelkedő fizikus, az 1963-ban Nobel-díjat kiérdemelt Wigner Jen második doktori diákja lett. Nem meglepő, hogy Wigner diákjai közül sokan maguk is a terület szaktekintélyei lettek. Bardeen ezután a Bell Research Laboratoriesba ment dolgozni, ahol számos ragyogó fiatal fizikust alkalmaztak. Az ott uralkodó atmoszférát a következőképp írja le:

A Bell Labsnél a szilárdtest-elmélet terén valóban kiváló csapat jött össze. Annak ellenére, hogy az intézetnek nem volt külön elméleti kutatócsoportja, az elméleti kutatók szobái oly közel voltak egymáshoz, hogy bármikor beszélhettek egymással, miközben hivatalos kapcsolatban különféle kísérleti csoportokkal álltak. Szóval a kísérleti és az elméleti vonal között szoros interakció volt, és a legtöbb cikket társszerzőként jegyezték elméleti és kísérleti szakemberek. És ebben az időben nagyon izgalmas volt ott lenni, mert nagy volt a lelkesedés, hogy a kvantumelmélet alapján a telefonrendszerhez való új eszközöket hozzunk létre.

Mialatt a Bell Labsnél dolgozott, Bardeen kidolgozta a félvezetői elméletét, ami végül a tranzisztorok forradalmi találmányához vezetett. (Ézért a munkájáért és két másik munkatársa 1956-ban Nobel-díjat kapott.) Ezután Bardeen átment az Illinois-i Egyetemre, ahol a szupravezetés ejtette ámulatba, ami a *perpetuum mobile* középkori álmának megvalósításával kecsegtetett, annak a gépnek a létrehozásával, amely elméletileg képes örökké mozogni. 1957-ben hozzájárult egy olyan elmélet létrejöttéhez, amely etalonná vált ebben a tartományban, és ézért 1972-ben két új munkatársával együtt újabb Nobel-díjat kapott. A következőképp magyarázza, hogy miért hagyta ott a Bell Labsset:

Az egyik oka annak, ami miatt 1951-ben átjöttem az Illinois-i Egyetemre, az volt, hogy úgy gondoltam, a szupravezetésnek kizárólag elméleti szempontból van jelentése, minden gyakorlati alkalmazhatóság nélkül, és jobb lenne kutatói környezetben dolgozni rajta. És Fred Seitz, aki Princetonban Wigner Jen első diákja és jó barátom volt, akkor hagyta ott néhány kollégájával a Carnegie Techet, a mostani Carnegie-Mellont, hogy az Illinois-i Egyetemen létrehozzon egy szilárdtestfizika-csoportot. Én pedig azt gondoltam, ha oda mennék a már meglévő csoportommal, akkor itt egy nagyon erős szilárdtestfizika csoport jönne létre. És ez bejött. Olyan helyekre I vonzotta ide a legjobb diákokat, mint a Cai Tech és az MIT; ha szilárdtestfizikát akartak tanulni, a tanáraik ide küldték őket, mint a lehető legjobb helyre.

A tudományban és a művészetben, az üzleti életben és a politikában a helyszín ugyanannyira számít, mint egy ingatlan vásárlásakor. Minél közelebb van valaki a fő kutatólaboratóriumokhoz, folyóiratokhoz, szakkokhoz, intézményekhez és konferenciaközpontokhoz, annál könnyebb hallatnia hangját és elismertetnie magát. Ugyanakkor negatívoldala is van annak, ha valaki közel van a hatalmi csomópontokhoz. Donald Campbellnél senki sincs ezzel jobban tisztában. Intézményeket a kompetitív, nagy nyomást gyakorló környezetbe fejest ugrani kívánó fiataloknak szánt, tudományos berkeken kívül is érvényesek:

Tényleg azt gondolom, hogy a környezet számít. És pszichológiában a tíz legjobb egyetemen szerzett tanársegédi állás, ahol öt éven keresztül évente öt cikket kell produkálnod, hogy megújíthasd a szerződésed, jóval kevésbé ideális, mint a brit rendszer, ahol egy Francis Cricknek éveken át semmit sem kell publikálnia, a megbecsülése folytán mégis benntartják a rendszerben. Szóval jóval kisebb nyomás, és jóval nagyobb a szabadságod, hogy kudarcotlón való félelem nélkül kísérletezz, és új dolgokat próbálj ki.

Az emberek persze igyekeznek alkalmazkodni a feltételekhez, és az öt év alatt kiizzadják magukból az évenkénti öt cikket. A kreativitás hoz szükséges mozgásterüket ugyanakkor korlátozza ez a nyomás, mint ahogy egy könyv publikálásának esélyeit is.

Ha lenne két olyan állásajánlatod, amelyek elviselhető oktatási kötelezettségekkel járnak, és az egyik helyen erős publikálj-vagy-pusztulj nyomás alatt kell dolgoznod, a másikban elfogadnak, és kisebb nyomás nehezedik rád - a két egyetem nyilvánvalóan más országos elismertségnek örvend -, melyiket választanád? Én egyértelműen azt mondanám, hogy azt, amelyikben nem kell szoronganod a szerződés miatt, és ahol szabad utat biztosítanak intellektuális kutakodásaid számára.

Mint annyi más dologra - amit ezeknek az embereknek az életéből tanultunk -, arra sincs recept, hogy minek alapján döntsük el, melyik hely a legalkalmasabb a kreativitás fejlesztésére. Természetesen értelmes dolog az információ és a tevékenység központja felé mozogni; sőt, bizonyos esetekben ez nélkülözhetetlen. Bizonyos tartományokban valóban csak egyetlen hely van, ahol az egyén tanulhat és gyakorolhat. De lehetnek hátrányai is annak, ha ott vagyunk, ahol a tevékenység és ennélfogva a nyomás a legintenzívebb. Hol van a megfelelő hely? Sajnos, nincs egyetlen jó válasz. A kreativitást nem külső tényezők határozzák meg, hanem az egyén szilárd elhatározása, hogy megtegye, amit meg kell tennie. Hogy melyik a legjobb hely, az a személy és a vállalt feladat sajátosságainak közös függvénye. Egy viszonylag introvertáltabb személy még szereti a tökéletesíteni alakítását, mielőtt színpadra lép. Egy extrovertáltabb személy már karrierje legelejétől élvezi a verseny nyomását. A rosszul megválasztott környezet azonban mindkét esetben gátolhatja a kreativitás kibontakozását.

Az inspiráló környezet

Ennek a fejezetnek az első verzióját az északolasz Alpok lábánál, egy kicsiny, alig fél négyzetméteres, kőbe vájt cellában írtam, melynek két hatalmas franciaablaka a Comói-tó keleti részére nézett. A cellát a monserati Miasszonyunk-kápolna fölé építették, és körülbelül 500 évvel ezelőtt remete szerzetesek laktak. Az eredeti kápolna még valamikor rég belecsúszott a tóba. Most az ablakain át a babér-, tölgy-, cédrus- és bükkfák sűrű ágai között a kápolna talapzatául szolgáló sziklák alatt látom, ahogy a tó hatalmas teste dél felé fodrozódik, mint egy mesebeli sárkány, amely testét megfeszítve készül letépni láncait.

E világtól elzárt menedék korábbi lakói telefirkálták a cella falait. Ők is abban a szerencsében részesültek, hogy Rockefeller Foundation jóvoltából egy hónapot tölthettek a Villa Serbelloniban, remélve, hogy nagy-Szer látképek, az erdők átcsúszott ösvények és a romantikus várromok ihlettségében friss tudományos gondolatok törnek majd fel: "Száz és száz ösvény, / ezernyi fenyő / végtelen kilátás" - hangzik egy harvardi látogató által bevéselt haikuszerző vers. "Látogatók és látogatók, / tízezer élmény, / összehangolt harmónia." "Napfény a vízen" - kezdi egy UCLA-s

feljegyzés -, megcsillanó hullámok, / ágakon madarak, / zúgó fák; / Bellagio harangjai - új nap születik. Tudósok a kápolnában: Mennyország a Földön!" Egy másik vers, ezúttal Angliából, a Sussexi Egyetemről, így végz dik: "... falfirkánk, / szóljon arról, / még ha ily fonákul is, / hogy e faölelte kápolnában, / megízlelhettük a tudás fájának almáját."

Az ilyen lelkendezésekre már korábban is volt példa, elvégre Bellagiót, ahol a Villa Serbelloni áll, a századok során olyanok keresték fel, mint az ifjabb Plinius, Leonardo da Vinci, és Giuseppe Parini, illetve Ippolito Nievo költők - utóbbi egyszer Szicíliaból azt írta, hogy "huszonnégy Bellagióban töltött óráért odaadna egy egész Palermóban töltött hónapot" -, akik mind kreativitásuk felfrissítése végett érkeztek a varázslatos környezetbe. "Úgy érzem, a természet mind e sokféle vonása körülöttem ... lelke mélyén elindított egy érzelmi reakciót, amit megpróbáltam zenére átírni." - írta Liszt Ferenc itt-tartózkodása alatt.

A villa legmagasabb pontjáról rá lehet látni a tó túlsó partján álló három másik apró erdőre: az egyik a Villa Monastero, hajdanán zárda jó családokból származó apácák számára, most pedig olasz fizikusok pihenőhelye, akik itt meditatálnak, kvarkokról és neutrínókról vitáznak; a másik a Villa Collina, amely valaha Konrad Adenauer német kancellár magánpihenőhelye volt, ma német politikusok találkozóhelye; a harmadik pedig a Villa Vigoni, egy hazafias Napóleon-korabeli gróf által építtetett villa, ma olasz és német tudósok találkozóhelye. A hegyi levegő, az azáleák illata, a régi templomtornyok tükörképe a tó fjordszerű nyúlványain állítólag gyönyörű festmények, pompás zenék és mélyenszántó gondolatok megszületéséhez vezettek.

Nietzsche a közeli Engadin hegyi völgyét szemelte ki, hogy ott írja meg *Így szólt Zarathustra* című művét; Wagner imádott zenéjét írni egy, a Tirrén-tenger megbabonázó kékjére néző ravellói villában; Petrarca az Alpokban és az Adriához közeli villájában nyert ihletet verseihez, a századelő fizikusainak legnagyobb ötletei - úgy tünik - hegymászás közben születtek, vagy miközben, felérve a csúcsra, a csillagokat nézték.

Sok kultúrában él az a hit, hogy a fizikai környezet nagyban meghatározza gondolatainkat és érzéseinket. A kínai bölcsek sokszor vésték verseiket egy szigeten lévő kecses pavilonra vagy egy sziklás kilátóra. A hindu brahminok az erdőbe vonultak vissza, hogy megelérjék a látszat mögött rejlő valóságot. A keresztény szerzetesek annyira jók voltak a leg szebb természeti helyek kiválasztásában, hogy a legtöbb európai ország-

ban régen levonták a következtetést, miszerint azokon a dombokon vagy hegyeken, melyeket mindenképp érdemes megnézni, biztosan épült már zárda vagy kolostor.

Hasonló jelenség figyelhető meg az Egyesült Államokban. A fizikai tudományokkal foglalkozó Institute for Advanced Studies a Princetonon és a viselkedéstudományokkal foglalkozó Palo Alto-i megfelelője különösen szép környezetben fekszik. Az Educational Testing Services (Oktatási Vizsgaközpont) központjának makulátlan talaját szarvaslábnyomok tarkítják, és hőmpölyg rétek között vagy a hullámok viharos zajának hallótávolságában találjuk minden magára adó cég fejlesztési központját. Az Aspen Intézet konferenciaközpontja a Sziklás-hegység ritkás, bódító levegőjében tárul elénk, a Salk Intézet pedig minőségi templomként szikrázik La Jolla szikláin; az elképzelés az, hogy az ilyen környezet serkenti a gondolkodást, frissíti az elmét, és így újszerű és kreatív ötleteket hoz ki az emberekből.

Sajnos arra nincs - és valószínűleg soha nem lesz - bizonyíték, hogy a gyönyörű környezet kreativitáshoz vezet. Tény, hogy számos kreatív zenei, képzőművészeti, filozófiai és tudományos alkotás nem szokványos szépség helyen született. De nem lehet, hogy ezek az alkotások ugyanúgy megszülettek volna egy füledt városi sikátorban vagy egy jellegtelen kertvárosban is? Ellenőrzött kísérletek nélkül erre nem lehet válaszolni, és lévén, hogy a kreatív alkotások definíció szerint egyediek, nehéz elhinni, hogy valaha is képesek leszünk elvégezni egy ellenőrzött kísérletet.

A kreatív személyek beszámolóiban mégis erősen azt sugallják, hogy gondolkodási folyamataik nem különböznek a fizikai környezet iránt. Azonban nem egyszerű ok-okozati kapcsolatról van szó. Egy nagyszerű kilátás nem valamiféle csodaszer, ami az új ötleteket betáplálja az elmébe. Inkább arról van szó, hogy azok, akiknek az elméje erre felkészült, szép környezetbe kerülve gondolataik között nagyobb valószínűséggel fedeznek fel új kapcsolatokat, illetve az őket foglalkoztató problémák nagyobb valószínűséggel kerülnek új megvilágításba. Az "elméleti felkészültsége" azonban elengedhetetlen. Ez annyit jelent, hogy egy jól átgondolt kérdés és a megválaszolásához szükséges szimbolikus készségek nélkül nem jön létre a csoda.

Például a Citicorp vezetője, John Reed szakmai pályafutása alatt két évben egymástól távol eső esetekre emlékszik, amikor különösen kreatív volt. Mindkettőjéből állt, hogy felismerte vállalata igazi problémáit,

és igyekezett megoldani ket. Mint a legtöbb kreatív helyzetben, itt is a probléma megfogalmazása számított inkább, mint a megoldás. Reed mindkét esetben egy több mint harminc oldalas levelet írt magának, részletezve a vállalata el tt álló feladatokat, az elkövetkez években rájuk leselked veszélyeket, a lehet ségeket és az el relépéshez szükséges lépéseket. A dolog érdekessége, hogy Reed mindkét levelet az irodájától távol írta, olyan környezetben, ahol elvileg nyugodtan pihenhetett: az els t egy karib-tengeri strandon, a másikat pedig egy firenzei park padján. Így számol be a második "levélr l":

Sok levelet írok magamnak.. És néhányat megtartok közülük.. Szeptember vége felé - a sok átdolgozott szombat-vasárnap következtében - már elég fáradt voltam, ezért átugrottam Olaszországba, csak úgy kikapcsolódni.. Pár nap Róma után továbbmentem Firenzébe. Korán keltem, mászkáltam egy kicsit, leültem egy parkban egy padra úgy reggel hét és dél között, aztán délután megnéztem egy múzeumot meg ilyesmik. Volt nálam egy jegyzetfüzet, egy olasz jegyzetfüzet, és hosszú passzusokat írtam magamnak arról, hogy mi mindent történt az utóbbi id ben, és hogy mi az, ami a legjobban aggaszt. És ez segített összeszedni a gondolataimat.. Ezután délutánoként nem csináltam semmit.. Aztán egy hét múlva tüzetesen átgondoltam a szervezeti változásokat. Épp mostanában vettem el az eredeti jegyzeteimet, és elképedtem azon, hogy annak idején milyen részletesen átgondoltam mindent, az átfedés legalább 80 vagy 90 százalék volt [aközött, amit Firenzében írt és aközött, amit végül megvalósítottak].

Mindkét levél spontán módon, minden el zetes elhatározás nélkül született, bár tartalmuk több hónapja érlel dött már Reed gondolataiban. A központba visszatérve újabb hónapokba telt, míg részben barátokkal és munkatársakkal folytatott beszélgetések során a jó ötleteket kiválogatta a rosszak közül. És további hónap oknak kellett eltelniük, hogy megtalálják ezeknek a megvalósítási módját.. Azonban ha nincs "levél a partról" és "levél a padról", kétséges, hogy vállalata problémáit Reed ugyanilyen friss szemmel tudta volna vizsgálni.

E példa kapcsán ugyanakkor még továbbra sem tiszta, hogy a part és a pad ténylegesen mennyire számított.. A Citicorp problémáira bizonyára nem született volna kreatív megoldás, ha más ül ott. Kérdés, hogy Reed ugyanúgy rátapintott volna-e a probléma lényegére, és megtalálta volna-e a megoldást, ha manhattani irodájában marad. Ez a kérdés ugyan megválaszolhatatlan, a látottak mégis azt sugallják, hogy a szokatlan és

szépkörnyezet - stimuláló, békés, fenséges, természeti és történeti sugallatokkal telítve - valóban segíthet abban, hogy a helyzeteket holisztikusabban, a dolgokat új néz pontból lássuk.

Úgy t nik,, az is számít, hogy az egyén hogyan tölti el idejét egy gyönyör természeti környezetben. Az üldögélés és nézegetés is nagyon hatásos, de az igazi egy jó kis séta. A görög filozófusok a peripatetikus, járkálómódszert választották - az iskola udvarán fel s alá sétálgatva vitatták meg kérdéseiket.. Freeman Dyson cambridge-i tanulmányai során jóval több hasznát vette a témavezetével folytatott kötetlen és szerteágazó, az egyetem körüli barangolásaik közben folytatott beszélgetéseknek, mint az el adásoknak vagy a könyvtáraknak.. Kés bb a New York állambeli Ithacában hasonló séták során szívta magába a fizikus Richard Feynman forradalmian új ötleteit: "Feynman egyetlen órájára sem jártam, valójában soha nem voltunk hivatalos kapcsolatban. Csak sétálgattunk.. Az együtt töltött id zömében sétálgattunk, akárcsak a régi filozófusok a kolostorok kereng iben." Vajon ugyanilyen érdekes ötletei lesznek a képerny el tt görnyed fizikusok új generációjának is?

Ha hétköznapi embereknek egy személyhívóval a nap véletlenszer en kiválasztott pontján jelzést adunk, hogy értékeljük, az adott pillanatban mennyire érzik magukat kreatívnek, a leger sebb kreativitásérzésekről sé~a, vezetés vagy úszás közben számolni be; más szóval, amikor egy félig automatikus tevékenység lefoglalja figyelmük egy részét, miközben egy másik részét lekötetlenül hagyja, hogy a tudatos intencionalitás küszöbe alatt gondolataik között kapcsolatok létesülhessenek.. A kreatív gondolatokhoz vezet legjobb recept nem a teljes figyelmi odaadás.

Ha szándékosan gondolkozunk, gondolataink lineáris, logikus - vagyis bejósolható - pályára kényszerülnek.. Azonban ha figyelmünket séta közben a látvány köti le, agyunk egy része szabadon olyan asszociációkat létesíthet, amelyek szokványos körülmények között nem jönnek létre. Ez a mentális tevékenység úgyszólván a színpalak mögött zajlik; csak alkalmanként szerzünk róla tudomást.. Mivel ezek a gondolatok nincsenek figyelmünk középpontjában, önálló életet élnek. Nem irányítjuk ket, nem is bíráljuk id el tt, s nem fogjuk kemény munkára sem. Természetesen csak az ilyen szabadság és játékoság csalogatja el a ráér s gondolkodásból az eredeti megfogalmazásokat és megoldásokat. Hiszen amint olyan kapcsolatot találunk, amit helyesnek érzünk, az rögvest tudatossá válik. A bizonyosságot adó kombináció megjelenhet, amikor félálomban

fekszünk az ágyban vagy borotválkozás közben, vagy amikor az erdőben sétálunk. Új ötletünk első pillantásra a mennyország hangjának tűnhet, a megoldás kulcsát látjuk benne. Később, amikor megpróbáljuk beilleszteni a valóságba, lehet, hogy kiderül, ötletünk banális vagy naiv volt. Az értékelés és a kidolgozás kemény munkája kell ahhoz, hogy ragyogó pillanatnyi megérzésünket elfogadhassuk és alkalmazzuk. Nélkülük azonban a kreativitás nem lenne az, ami.

Tehát a Martha's Vineyard üdülősziget, a Grand Teton nemzeti park és a Big Sur környéki területek azért stimulálhatják a kreativitást, mert annyira újszerű és komplex érzéleti élményt nyújtanak - első sorban vizuálisakat, de madárcsicsergést, vízcso bogást, a levegő ízeit és érintését is -, hogy a személy figyelmét kizökkentik a megszokott kerékvágásból, és új, vonzó mintázatok követésére sarkallják. Ugyanakkor ez a szenzoros menü nem igényli a figyelem teljes befektetését; kell pszichés energia marad szabadon ahhoz, hogy a kreatív megfogalmazást igénylő problémák tartalmát tudat alatt továbbkövesse.

Igaz, az ihlet nemcsak a turisztikai hivatal által szentesített területeken jöhet. Faludy György legjobb versei némelyikét a hallállal naponta szembesülve, koncentrációs táborokban írta, Zeisel Éva egy egész életre való ötletet gyűjtött össze Sztálin leghírhedtebb börtönében, a rettegett Ljubljankában. Ahogy Samuel Johnson mondta, semmi sem fókuszálja élesebben az elménket, mint annak a tudata, hogy néhány napon belül kivégeznek bennünket. Az életet veszélyeztető körülmények, akár csak a természet szépségei, arra ösztönzik az elmét, hogy lényeges dolgokon gondolkodjon. Ugyanakkor, ha minden más állandó, ihletforrásként egy békés táj elnyösebb.

A kreatív környezet megteremtése

Míg az újszerű és gyönyörű környezet időben elrehozhatja a felismerés pillanatát, az alkotó folyamat többi fázisára - mint például az előkészítésre és az értékelésre - az ismerős, kényelmes körülmények lehetnek pozitív hatással, még akkor is, ha ezek a körülmények gyakran nem jelennek meg többet egy padlásszobánál. J. S. Bach soha nem utazott messze szülőföldjétől, Turingiától, Beethoven pedig a legtöbb darabját meglehetősen lehangoló városrészekben komponálta. Marcel Proust főművét

egy sötét, hangszigetelt dolgozószobában írta. Albert Einsteinnek elégtelenül konyhaasztal szerény berni albérlésében, hogy leírja a relativitáselméletet. Persze nem tudjuk, hogy Bach, Beethoven, Proust és Einstein élete valamely pontján nem egy fenséges látványból merített-e ihletet, és nem ennek kidolgozásával töltötték-e életük hátralévő részét. Olykor az áhítat egyszeri élménye is elegendő, hogy az alkotót egész életére feltöltse energiával.

Míg az új gondolatok megszületését a komplex, stimuláló környezet segíti, a kreatív vállalkozás zömét - a pillanat alatt lezajló felismerést megelőzően -, annál jóval hosszabb, előkészítő szakaszt, valamint az értékelés és kidolgozás ezt követő, hasonlóan hosszú szakaszát - javallott egyhangúbb környezetben végezni. Számít egyáltalán a környezet az alkotó folyamat egyes szakaszaiban?

Ehhez hasznunkra válik, ha különbséget teszünk egyfelől a makrokörnyezet, amely a személy életének társas, kulturális és intézményi kontextusa, másfelől a mikrokörnyezet között, amely az a közvetlen környezet, ahol a személy dolgozik. Tágabb kontextusban - mondjunk semmely egy bizonyos mennyiség többletvágon sosem árt. A kreativitás központjai - Athén fénykorában; az arab városok a 10. században; Firenze a reneszánsz idején; Velence a 15. században; Párizs, London és Bécs a 19. században; New York a 20. században - gazdag és nagyvilági városok voltak. Jellemzően kultúrák keresztes déli pontjaiban álltak, ahol a különböző hagyományok felől érkező információkat kicserélték és szintetizálták. Egyben társadalmi változások helyszínei is voltak, ahol gyakran dúltak etnikai, gazdasági vagy társadalmi csoportok közötti konfliktusok.

Kreatív ötletek kidolgozását nemcsak államok, hanem intézmények is segíthetik. A jelentős új ötletek támogatásának terén a Bronx High School of Science és a Bell Research Laboratories mára már legendává vált. Minden egyetem vagy agytröszt reméli, hogy a jövő nagy sztárjai számára vonzó hely lesz. Az ilyen típusú sikeres környezetek cselekvési szabadságot és gondolati stimulációt nyújtanak, amely tiszteletteljes és támogató attitűddel párosul a jövő lehetséges zsenijeit iránt, akiknek az egója hírhedten törekeny, és akik rengeteg gyengéd, szeretettel gondoskodást igényelnek.

Makrokörnyezetéért legtöbbször nem sokat tehet. Társadalmunk gazdagságán nem sokat változtathatunk, de még azon az intézményen sem,

ahol dolgozunk. Ugyanakkor közvetlen környezetünket képesek lehe-
tünk irányítani, és úgy alakítani, hogy az a személyes kreativitás javá-
ra váljon. Ebben a tekintetben sokat tanulhatunk a kreatív személyek-
től, akik szinte mindig veszik a fáradságot, hogy olyan körülményeket
teremtsek, amelyben könnyedén összpontosíthatnak a munkájukra, és
ebben semmi nem zavarja meg őket. Temperamentumtól és munkástí-
lustól függetlenül ezt sokféleképpen érhetik el. Fontos azonban, hogy legyen
egy speciális tér, kifejezetten az egyén igényeire szabva, ami kényelmes,
és ahol az egyén érezheti, hogy mindent kézben tart. Kenneth Boulder
kedvelt helye volt a Sziklás-hegységre néző coloradói faháza, és bizonyos
időközönként egy kád forró vízbe is beleült, hogy gondolatait összeszed-
je. Jonas Salk egy olyan garzonban szeretett dolgozni, ahol a biológiai
írásaihoz szükséges eszközökön kívül egy zongora és egy festőállvány is
volt. Hazel Henderson, aki Észak-Florida egy igen elszigetelt településén
él, hogy elkerülje a városok folyton zavaró tényezőit, a következő képp
festi le mindennapi rutinját:

Minden reggel körülbelül két mérföldet futok egy bizonyos helyre, ami egy-
szer en csodálatos, gyönyörű sós mocsárral, ahonnan rálátok a városra. Ha
balra nézel, vad és gyönyörű világ tárul elé. Kedvenceim a hamuszürke kő-
csagok és a pólingok. Halak ugrálnak ki a vízből, és érzed ennek a nyüzsgő,
életeli világnak a lüktetését. Ha jobbra nézel, ott van ez a gyönyörű városka,
apró tornyocskáival, az egész olyan idilli. Azt hiszem, van valamiféle egyen-
súly a természetes és az emberi rendszerek között.

Robertson Davies fordultatos történetei egy saját maga építette házban
keletkeznek, Torontótól ötven mérföld del északra, egy történelem előtti,
ásványi leletekben gazdag tengerparton, "egy nagyon szép helyen, amely
lefelé néz, a Toronto felé tartó völgybe, szóval látjuk a város fényeit, és
örülünk, hogy nem vagyunk ott: Kreatív gondolkodását segítő a szoci-
ológus Elise Boulding már-már szerzetesi napirendet dolgozott ki:

Reggeli séta, amikor elbeszélgetek magammal. 1974-ben sokat térdepeltem;
a remetelak végében van egy kis imádkozóhelyem. Nem hiszem, hogy képes
lennék még rá. 1991-ben más ember vagyok, mint aki 74-ben voltam. Sok
időt töltök olvasással - tudja, mint a szentek és mindenki, aki keresztülment
valamilyen spirituális utazáson - és egyszer reflektálással. Nagyon sok el-
mélkedés, meditáció. Sok időt töltöttem katolikus kolostorokban, áhítattal
gondolok a zsolozsmákra meg az ilyesmikre. 74-ben minden misén ott vol-

tam, mindig énekeltem. Ebben sem vagyok biztos, hogy ezt megint megten-
ném-e. Csak egyszer en sok időt töltök csendben, sokszor nézve a hegyeket
az ablakon át, és sokat elmélkedek.

Finnországban sokan ismerik Pekkát, egy idős lappot, akinek az a hi-
vatása, hogy az ország legészakibb részén felügyelje a szociális szolgálta-
tások működését. De Pekka emellett rengeteget utazik: Szabadságát Ti-
betben tölti, hogy megismerje a kolostorok életvitelét és hitvilágát, vagy
Alaszkában, a kihaltó inuit kultúra nyomait kutatva. Ismert szokása, hogy
mikor kormányzati ügyeket intéz Helsinkiben, a tárgyalásokon soha
nem ül le addig, amíg nem érzi úgy, hogy a hely rendben van. Ha nincs
rendben, akkor lemegy a lifttel, kimegy az utcára, és addig bókálódik a
környéken, amíg nem talál néhány ágat, követ vagy virágot, ami tetszik
neki. Ezeket visszaviszi az irodába, és az asztalok vagy a szekrények kü-
lönféle pontjaira teszi őket, és amikor úgy érzi, hogy a környezet kellően
békés és harmonikus, készen áll a tárgyalásra. Akik Pekkával dolgoznak,
általában úgy érzik, hogy a férfi rögtönzött dekorációja nekik is segít ab-
ban, hogy a tárgyalás jobb legyen, és kielégítőbb döntéseket hozzanak.

Elisabeth Noelle-Neumann, egy innovatív és sikeres német tudós és
üzletasszony (néhány éve volt a 2. az egyik üzleti magazin által a 100
legbefolyásosabb német nő listán), a környezet személyre
szabásának mesterévé vált. Irodája egy 15. századi parasztház másolata,
mértősségteljes antik bútorokkal, a Bodeni-tó partján álló lakása tele van
személyiségét tükröző könyvekkel és ritka tárgyakkal. Minthogy annyit
utazik (csak kocsival évente ötvétezer kilométert tesz meg), 500-as Mer-
cedese egy másik fontos munkahely számára. Míg a sofőr vezet, Noelle-
Neumann kedvenc magnószalagjai, ásványvizes üvegek, egy csomó
jegyzetpapír és egy köteg mindenféle szín golyóstoll társaságában olvas
és ír. Bármerre megy, ismerős mikrokozmoszt visz magával.

Bizonyos mértékig mindannyian szeretnénk megvalósítani valami
olyasmit, amit Elisabeth és Pekka csinál. Legtöbbször az otthonunkkal
tesszük ezt, azzal, hogy olyan tárgyakkal rakjuk tele, amelyek egyedi-
ségünket tükrözik és erősítik meg. Az ilyen tárgyak tesznek egy házat
otthonná. Amikor beköltöztünk egy montanai nyaralóba, feleségemnek
csupán ki kellett tennie két színes fakacsát a kandallópárkányra, és az
idegen környezet máris ismerőssé vált. Amint a kacsák ott fészkeltek bé-
késen a fal mellett, az üres tér rögtön barátságossá és kellemessé vált.

Az otthonunkban szükségünk van valamilyen szimbolikus védelemre ahhoz, hogy biztonságban érezzük magunkat, véd falainkat leeresszük, és tovább tegyük a dolgunkat az életben. És amennyire az otthon jelképei reprezentálják az én alapvető értékeit és személyiségvonásait, olyan mértékben segítenek egyedibbé, kreatívabbá válni. A személyes vonásokat nélkülöz otthon, amely hiányoznak a múlt felé vagy a jövő irányába mutató tárgyak, általában steril. A tartalmas jelképekkel teli otthonok megkönnyítik tulajdonosaik számára, hogy tudják, kik is ők, és ezáltal azt is, mit kell tenniük.

Az egyik tanulmányomban interjút készítettünk két nővel, mindkettő nyolcvanas éveiben járt, és ugyanazon toronyház két különböző emeletén laktak. Amikor megkérdeztük, hogy lakásukban milyen tárgyakra van számukra különleges jelentőségük, az első nőn kívül a körbejárta szemét a nappalin, amely egy viszonylag drága bútorbolt bemutatótérmeének is beillett volna, és azt mondta, nem jut eszébe semmi. Ugyanezt válaszolta a többi szobában is - semmi különös, semmi személyes, sehol semmi jelentéssel teli. A második nő lakása tele volt a barátok és a család képeivel, nagybácsiktól és nagynéniktől örökölt porcelánnal és ezüsttel, könyvekkel, amiket szeretett, vagy készült elolvasni. A lakás folyosójának a falán gyerekeinek és unokáinak rajzai lógtak. A fürdő szobában elhunyt férjének borotválkozó eszközei úgy voltak elrendezve, mint egy kis síremlék. És a két nő élete otthonuk tükröképe volt: az első érzelmektől mentes, rutinszerűen szerinte élt, a második napirendje változatos és izgalmas volt.

Persze attól, hogy lakásunkat egy bizonyos módon rendezzük be, az életünk nem lesz hirtelen csoda folytán jóval kreatívabb. Az ok-okozati összefüggés, mint általában, ennél bonyolultabb. Az, aki egyedibb otthoni környezetet teremt, valószínűsíthetően eleve eredetibb volt. Mégis, ha van egy otthonunk, amely felserkenti az egyéniségünket, az csak növelheti annak esélyét, hogy egyediségünket megvalósítsuk.

Régebben azt mondtuk, hogy az én házam az én váram, mivel sehol máshol nem érezzük magunkat olyan biztonságban és annyira nyeregben, mint otthonunkban. A mi kultúránkban azonban egyre inkább azt mondhatnánk, hogy az én autóm - és itt férfiakra és nőkre egyaránt gondolunk - az a hely, ahol a szabadságot, a biztonságot és a kontroll érzését a legmélyebben megtapasztalhatjuk. Sokan állítják, hogy autójuk egy "gondolkodó gép", mivel csak vezetés közben érzik magukat kellően

relaxálnak ahhoz, hogy problémáikon elgondolkozzanak, és új perspektívába helyezték őket. Egyik interjúalanyunk azt mondta, hogy havonta egyszer, amikor gondolatai túl nyomasztóvá válnak, munka után beül a kocsijába, és levezet Chicagótól a Mississippire. Leparkol, fél óráig nézi a folyót, aztán elindul vissza, és éppen akkor ér vissza Chicagóba, mikor a hajnali fény elször világitja meg a tavat. A hosszú vezetés olyan, mint egyterápia, segít megszerezni érzelmi problémáit.

Az autót sokféleképpen szabhatjuk személyre: Amikor megveszünk, a szín, a kiegészítők és az autórádió mind hozzájárulnak ahhoz, hogy az autóban, amely egyszerre biztosítja magányt és mobilitást, otthonosan érezzük magunkat. Az autókön kívül az irodák és a kertek is olyan terek még, amelyeket elrendezhetünk úgy, hogy az személyes érzéseinket tükrözze arról, ahogy a világnak szerintünk meg kellene lennie. Nem arról van szó, hogy van egy tökéletes mintázat, amely szerint be kell rendeznünk a környezetünket. A környezet segít megrizni és fejleszteni egyediségünket, és ezáltal kreativitásunkat, ez az, amelyet úgy építettünk fel, hogy önmagunkat tükrözze, ahol könnyen elfelejteni a külvilágot, és teljes mértékben az éppen adott problémára koncentrálnunk.

A tevékenységek megszervezése

A kreatív gondolkodást nemcsak anyagi környezetünk személyre szabásával tudjuk fejleszteni. Egy másik igen fontos módszer, hogy az általunk végzett tevékenységek mintázatait is megszervezzük. A kémiai Nobel-díjas Manfred Eigen szinte mindennap játszik egy kis Mozartot a zongorán, hogy elméjét kizökkentse az egyszíkú gondolkodásból. Madeleine l'Engle ugyanezt teszi. Mark Strand kutyát sétáltat és kertészkedik. Hazel Henderson, aki napi küzdelmet vív a pártfogásába vett különféle környezetvédelmi csoportok problémáival, kertészkedik és sétál, hogy gondolkodását felfrissítse. Van, aki biciklizik, és van, aki regényeket olvas; van, aki fűz, mások úsznak. Ahogy korábban, itt sincs egyetlen kiemelt módja annak, hogy tevékenységeinket rendszerbe szedjük; fontos ugyanakkor, hogy ne engedjük, hogy a véletlen vagy a kívülről ránk erltetett rutin automatikusan irányítsa cselekedeteinket.

Elisabeth Noelle-Neumann ritkán eszik olyan id pontokban, amikor mások enni szoktak, de megvan a saját szükségleteihez illeszked saját napirendje. Richard Stern életében is

van valamiféle ritmus. Olyan ritmust er ltettem az id re, amely mellett m - köd képes vagyok. Működöm íróként, apaként, férjként - nem mindig a legjobb férjként -, egyetemi tanárként, munkatárként, barátként..

A folytatásban konkrétan is megfogalmazza, hogy mit ért "ritmus" alatt:

Azért gyanítom, hogy ez hasonlít mások ritmusához, vagyis bárkinek, aki dolgozik, vagy van egy rutinja, vagy kijelöl olyan periódusokat az életében, amikor egyedül lehet, vagy amikor együtt dolgozik másokkal.. Akárhogy is, kidolgoz magának egyfajta napirendet, amely nem egyszerűen egy küls , a testén kívül álló jelenség. Nekem úgy tűnik, hogy ennek sok köze van saját fiziológiai, hormonális és testi énedhez és ahhoz, hogy ezek miké t viszonyulnak a külvilághoz. Olyan közönséges dolgok lehetnek a részei, mint hogy reggel elolvasom az újságot. Régebben újságolvasó voltam, de már nagyon-nagyon rég nem vagyok az, és ez megváltoztatta a napi ritmusomat.. Az ember esténként, amikor leesik a vércukra, iszik egy pohár bort, és már alig várja! És persze ott vannak azok az órák, amikor az ember dolgozik.

A legtöbb kreatív személy idejekorán rájön, hogy mi a legmegfelel bb alvás-, evés- és munkaritmusa, és ezekhez akkor is tartja magát, amikor nagy a kísértés, hogy máshogy tegyen. Ezek az emberek kényelmes ruhákat hordanak, csak olyan emberekkel beszélgetnek, akiket kellemesnek éreznek, csak olyan dolgokat tesznek, amiket fontosnak tartanak. Ezek a sajátosságaik természetesen nem szeretetre méltó ak azok szemében, akikkel együtt kell m ködniük, és nem meglep, hogy a kreatív embereket furcsának tartják, és általában olyannak, akikkel nehéz jól kijönni. A tevékenységek rendszerezése azonban segít abban, hogy megszabadítsa az elmét a figyelemre igényt tartó elvárásoktól, és lehet vé teszi a valóban lényeges dolgokra való intenzív összpontosítást.

Hasonló kontroll irányul az id strukturálására is. Egyes kreatív személyeknek rendkívül s r id beosztásuk van, és el re meg tudják mondani, hogy két hónap múlva, csütörtökön délután mit fognak csinálni három és négy óra között. Mások sokkallazábbak, és éppen hogy büszkék arra, hogy fogalmuk sincs arról, hogy kés bb a nap folyamán mit

fognak csinálni. Megint csak nem az számít, hogy valaki-merev vagy rugalmas napirendhez tartja magát; a lényeg, hogy az ember ura legyen saját idejének.

A hosszabb id szakok hasonlóan változatos struktúrát mutatnak. Freeman Dyson és Barry Commoner azt vallja, hogy az embernek nagyjából tízévente egy nagyobb pályaváltásra van szüksége, hogy ne rozsdásodjon be. Mások láthatóan tökéletesen elégedettek azzal, hogy egész életük során egyre mélyebbre ásanak tartományuk egy sz k szeletében. Azonban soha egyik interjúalanyunk sem mondta, hogy ezt vagy azt azért tette, mert abban a konkrét pillanatban ezt várta el t le a környezete.

Úgy t nik tehát, hogy a környezet különféle utakon befolyásolhatja a kreativitást, részben attól függ en, hogy a folyamat melyik szakaszában van éppen az egyén. Az el készítés alatt, amikor az ember azokat az elemeket gy jti, amelyekb l kés bb a probléma el bukkan, rendezett, családi környezet ajánlott, ahol érdekes kérdésekre lehet koncentrálni anélkül, hogy "valós" világ elterelné a figyelmet. A tudós számára ez a laboratórium, az üzletember számára az iroda, a m vészek a m terem. A következ fázisban, amikor a konkrét probléma kapcsán felmerült gondolatok a tudatosság szintje alatt inkubálódnak, más környezet segíthet. Az új ingerek, a csodás tájak, az ismeretlen kultúrák nyújtotta kapcsolódás lehet vé teszi, hogy a tudat alatti mentális folyamatok olyan kapcsolatokat hozzanak létre, amelyek valószínűleg nem alakulhatnának ki, amikor a kérdéshez a tapasztalati úton elsajátított lineáris logika alapján közelítünk. Miután pedig a váratlan kapcsolatok elvezettek a felismeréshez, a családi környezet újra jobban el segíti a folyamat befejezését; a kiértékelés és a kidolgozás hatékonyabban zajlik józan légkörben, ahol a tartomány logikája az úro

Ugyanakkor a leginkább minden pillanatban az számít, hogy közvetlen környezetünket, tevékenységünket és napirendünket úgy alakítsuk, hogy harmóniában legyünk a világegyetem azon kis szegletével, ahol éppen vagyunk. Jó, ha ez a hely olyannyira elb völ, mint egy villa a Comói-tó partján; jóval nagyobb kihívás, ha a sors egy szibériai gulágba repíti az embert. Mindkét véglet esetén az számít, hogy a tudat megtalálja a módját, hogy ritmusát hozzáigazítsa ahhoz, ami kívül van, és hogy bizonyos mértékig saját ritmusához alakítsa azt, amivel kívül szembeáll. Ha az id vel és a térrel összhangban vagyunk, megtapasztaljuk saját egyedi létünk valóságát és kozmosszal való viszonyát..

Ebből a tudásból pedig könnyebben fakadnak eredeti gondolatok és eredeti tettek.

Ennek egyszer vonatkozásai vannak a mindennapi élettel kapcsolatosan: Tennünk kell arról, hogy a hely, ahol dolgozunk és élünk, tükrözze szükségleteinket és ízlésünket! Egyaránt helyet kell biztosítanunk az elmélyült összpontosításnak és az inspiráló újszer ségnek. A körülöttünk lévő tárgyaknak segítenünk kell azzá válnunk, amik lenni szeretnének. Gondoljuk át, miként használjuk ki az időnk, és győzzünk meg róla, hogy napirendünk azt a ritmust tükrözi-e, amely számunkra a legmegfelelőbb! Ha valami nem jó, akkor addig kísérletezzünk, amíg meg nem találjuk a legmegfelelőbb időbeosztást munkára és pihenésre, gondolkodásra és cselekvésre, egyedülállóan és a másokkal való együttélésre.

Ha harmonikus, tartalmas környezetet teremtünk térben és időben, az segít kreatívabbá válnunk. Hogy olyan életünk legyen, amely egyéniségünket tükrözi, amely többnyire nem unalmas, és nem kerül ki irányításunk alól; olyan életünk, amelynek köszönhetően mások is felismerik, hogy az emberi egyedi és megismételhetetlen, és növekedésre törekszik. Önmagában ez az életfelfogás persze még nem garantálja, hogy zseninek fognak bennünket tartani, történelmi távlatokkal mérve is kreatív személyiségnek - ez utóbbihoz sok más feltételnek is teljesülnie kell. Nem árt például egy kis szerencse, hiszen ahhoz, hogy egy tartományban beálljon a válóvá váljon valaki, először is jó génekre van szükség, aztán jó családba kell beleszületni, mégpedig a megfelelő történelmi pillanatban. A tartományhoz való hozzáférés nélkül a meglévő potenciál nem teremhet gyümölcsöt: Hány kongói lehetne kiváló síelő? Tényleg nincs egy pápa sem, aki hozzátehetne valamit az atomfizikához? Végül pedig, a terület támogatása nélkül a legígéretesebb tehetséget sem ismerik fel. Ám ha a nagy K-val írt kreativitás nagyrészt befolyásunkon kívül is áll, nem így a kreatív élet elérése. És a végső megelégedettség szempontjából az utóbbi talán a legfontosabb eredmény.

MÁSODIK RÉSZ

Az életek